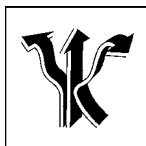

МІЖРЕГІОНАЛЬНА
АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

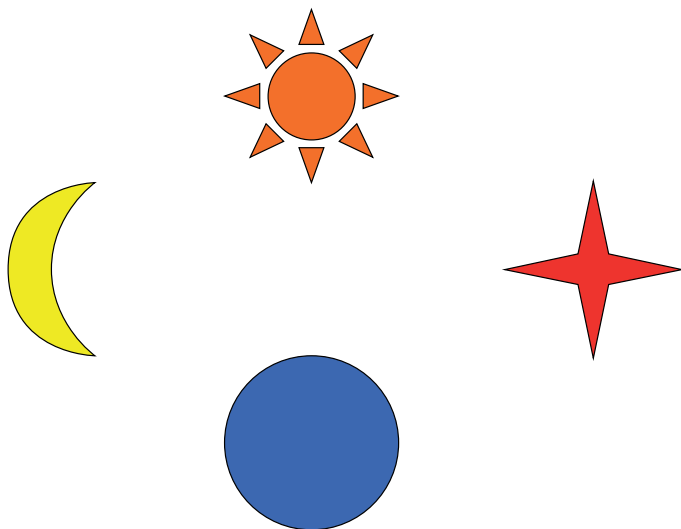
Українсько-Азербайджанський Інститут соціальних наук
і самоврядування ім. Г. А. Алієва

МАУП

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ УКРАЇНОЗНАВСТВА

*Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції
на базі кафедри українознавства*

Київ
ДП "Видавничий дім "Персонал"
2012

Редакційна колегія:

Бідзюра І. П. — директор УАІСНС, д-р політ. наук, проф.;
Шилов Ю. О. — зав. каф. українознавства, академік МКА, канд. іст. наук, проф.;
Соколовська К. М. — заст. зав. каф. українознавства, канд. іст. наук, доц., проф. МКА

Затверджено до друку Вченою радою Міжрегіональної Академії управління персоналом (протокол № 11 від 25.06.12)

Видання здійснене в рамках проекту “Наукові праці МАУП”

Актуальні проблеми українознавства: [звед. зб. матер. наук.-практ. Д-87 конф.]. — К.: МАУП, 2012. — 286 с.

Розкриваються історичні, теоретичні та методологічні аспекти українознавчої дисципліни не тільки як складової духовності українства, а й як феноменального явища світової цивілізації.

Проаналізовано роль і місце науки українознавства у розбудові демократичного суспільства суверенної європейської держави України.

Для науковців, викладачів, аспірантів, студентів.

ББК 87я73

ЗМІСТ

І. П. Бідзюра Вступне слово	6	І. Алмаші Україна в трансрегіональному вимірі політики ЄС	76
Ю. О. Шилов Актуальні проблеми українознавства	8	Г. А. Гайдукевич Новая генерация украинцев и государственное двуязычие в Украине.....	82
В. Ф. Баранівський Українознавство як чинник розвитку політичної культури	19	О. М. Міхатуліна Порівняльне правознавство як засіб зближення трудового законодавства України із законодавством Європейського Співтовариства	92
Микола Дорошко Проблема соборності українських земель: історична ретроспектива і сучасний стан	23	Б. В. Бернадський “Українське питання” у роки Першої Світової війни (крізь призму політичної поліції)	96
А. П. Самодрин Від регіональної політики до регіонального самоврядування: кременчуцький регіон	32	Нгуен Куинь Май Энергетические региональные структуры безопасности Евразии.....	111
П. В. Пиріг До питання про становище українського козацтва в другій половині XVII ст.	43	І. М. Прядко Стан кустарно-ремісничої промисловості в Україні в період НЕПУ (у 20-х роках XX ст.).....	118
Л. Литвин Пошук національної самоідентичності українців (на прикладі віршів т. зв. поемічного комплексу 80–90-х років XVI ст.)	47	О. В. Безручко Українізація та інтернаціоналізація кіноосвіти у 20–30-х роках XX ст.	124
В. П. Руденко, І. Л. Винар Прадавні клейноди — сучасні символи Білої Церкви.....	53	Артем Панакін Ставлення української влади до польських військових формувань в Україні у 1917–1918 рр.....	133
К. М. Соколовська Формування української еліти засобами українознавчих дисциплін	60	Н. А. Дорошенко Історія виникнення спільних підприємств як фактора економічного зростання країни	138
В. В. Утвенко Виховання національної свідомості та гідності українців на засадах історичного досвіду	64	В. А. Гудов Сприйняття аварії на ЧАЕС світовою спільнотою та майбутнє атомної енергетики	142
І. О. Проценко Трансформація української освітньої ментальності	67		
Є. С. Костюк Діяльність Українського Червоного Хреста у 20–30-х роках XX ст.: соціальний аспект.....	70		

ДО ПИТАННЯ ПРО СТАНОВИЩЕ УКРАЇНСЬКОГО КОЗАЦТВА В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XVII СТ.

Актуальні проблеми українознавства, с. 43–46

Під час Визвольної війни XVII ст. відбувався бурхливий процес покозачення українського населення. Реєстр 1649 року зафіксував переважно “нових козаків”, які становили всіх його представників [1].

У 1654 р. козаки складали 77,9 % мешканців Канівського, 82,3 % Корсунського, 64,4 % Миргородського, 55,5 % Ніжинського полків [2].

Ряди козаків поспішали поповнити насамперед селяни. Як зазначали польські джерела, “всі, хто нещодавно звільнився від підданства панам і ввійшов у титул козацький, миру не хочуть — знаючи, що мир поверне їх у підданство”. В одних випадках перепорою на шляху до цього були військові дії, в інших — ті, хто, віддавши одного разу “вільного” козацького життя, вже не хотіли розлучатись із ним [3].

Прагнучи здобути вольності, козаками ставали міщани. Наприклад, у Стародубі під час приведення в 1654 р. його жителів до присяги не було виявлено жодного міщанина. На Чернігівщині повністю покозачилося також населення міст і містечок Мглина, Почепа, Дрокова, Топалі. Козаки становили більшість у Новгороді-Сіверському (82 %), Погарі (81 %),

Глухові (73 %), Березні (66 %), Івангороді (66 %), Батурині (60%), Оленівці (55%), Конотопі (55 %), Салтиковій Дівиці (54 %), Сосниці (53 %). Загалом чисельна перевага козацького стану спостерігалась у 65 % міст і містечок регіону [4].

Хоч Визвольна війна і вносила певні зміни й корективи у життя українського козацтва, певною мірою покращуючи його соціальне становище [5], однак цей клас-стан не був позбавлений і феодалного гніту та утисків. Власники маєтностей порушували здобуті козаками права і привілеї. У Ніжинському полку, наприклад, вони насильницьким шляхом залучали козаків до свого підданства, відбирали в них землю й накладали такі повинності й податки, що козаки, з точки зору методів гніту й експлуатації, які застосовувались щодо них, по суті справи мало чим відрізнялися від посполитих.

Для припинення свавілля власників знадобилося навіть гетьманське втручання. Іван Мазепа восени 1691 р. наказав, “аби козаков, здавна в тых маєтностях мешкаючих, жадною и найменшою кривдою не дотикали”. Проте це стосувалося передусім тих козаків, які “у реєстри

войсковому знайдуючися і услуг козацких нелениво и нехитляно щирым приложением всегда пильнуючи, при зуполных войсковых правах и волностях найдовалися и спокойне во всех духовных і свецких маестностях без жадное жили турбації” [6]. За людей, які змінили селянський стан на козацький, гетьман не вступався. Роком раніше (6 грудня 1690 р.) він дозволив у Семенівці пані-державці Марії Семенівні брати таких “под свое послушенство”. При козацьких вольностях залишалися тільки ті козаки Семенівки, які в 1689 р. перебували “на службе монаршой” під Кизикерменом. Надалі ж гетьман забороняв приймати “посполитых тяглых людей у реестр козацкій” [7].

Полковник Лизогуб у серпні 1687 р. залучав до відбудування повинностей і послушенства на користь Макошинського Миколаївського монастиря як тяглих “мужиков” села Бутівки, так і тих, “которіє з мужицтва в козацтво без ведома Ігуменского уписалися” [8].

Перехід селян до козацького стану негативно впливав на розвиток міст, скорочував кількість селянства, і тому інші гетьмани також недоброзичливо ставилися до цього явища. Ще раніше (4 січня 1669 р.) Дем’ян Многогрішний у листі до наказного чернігівського полковника Костянтина Стрієвського з приводу цього суворо застерігав: “А що сотники приймают ново козаков и в реестр уписуют, постерегай себе того, щоб твоя шия на язвах zostавала в целости” [9].

Козакам гетьманат забороняв добиватись у міщан “напитков, чобот,

и яких колвек достатков”. Порушників наказу чернігівському полковнику в 1660 р. дозволялося карати “до нас (тобто до гетьмана. — П. П.) не отсылаючи” [10].

Із козаків збирали податки. Наприклад, у селі Баби Менської сотні з козака Романа Кагатка брали щороку по два золотих за “криницу”. Козак же Лук’ян Горбач за дві “криници рибної ловли” давав щорічно по дев’ять золотих [11].

У Ніжинському полку наприкінці XVII ст. до виконання повинностей на користь війта м. Ніжина залучали людей, які хоч і називали себе козаками, але давно вже не входили до козацького компуту (списку) й не брали участі у військових походах [12].

У Могильовському повіті Білорусії селян, що приписалися “в казаки”, взагалі “вместо кнута батогами нещадно” дубасили, а осіб із числа старих козаків, сотників, осавулів і козацьких отаманів за приписку селян до козаків били “ослопьем” [13].

Тяжким було становище козацтва і в інших регіонах. Великих знущань зазнавали, зокрема, козаки села Єндовищ в Острозькому полку на Слобожанщині. Місцевий сотник Іван Хоруженко влаштовував над ними звірські самосуди. Він збирав із козаків для власних потреб “денег по три и по два рубли и по полтине с человека”, зобов’язуючи їх працювати на своєму подвір’ї, на винниці, в млину, в лісі, у полі. Сотник відмежовував і забирав кращі козацькі землі, привласнював їхні сади, “скотину их травил собаками” тощо. Знущанням не було меж. Дійшло навіть до того, що Хоруженко підпалював садиби

козаків, а їхніх дітей “имал к себе в холопство и бил их”, навіть убиваючи насмерть. У результаті подібних нападів і розорень єндовиські козаки остаточно “оскудали”, деякі з них, залишивши свої будинки, “разбрелись по иным городам”. За таке ставлення до підданих Хоруженка в 1690 р. було звільнено з посади сотника [14].

Посилення експлуатації населення міст і сіл сприяло загостренню соціальних суперечностей. Селяни, міщани і козаки відмовлялися від сплати податків, виконання послушенства, тікали [15]. Із середини XVII ст. посилилась хвиля переселенського руху [16], в якому взяло участь і козацтво [17].

Література

1. *Рєєстр* Війська Запорозького 1649 року: Транслітерація тексту. — К.: Наук. думка, 1995; *Яковлева Т.* Гетьманщина в другій половині 50-х років XVII століття. Причини і початок Руїни. — К.: Основи, 1998. — С. 75, 77.
2. *Пиріг П. В.* Показання населення Чернігівщини під час Визвольної війни українського народу середини XVII століття // Філософські, соціально-психологічні, історичні та моральні проблеми формування українського соборного суспільства: Зб. матеріалів круглого столу (30 березня 2007 р.). — Чернігів, 2007. — С. 81.
3. *Ojczyście spominki.* — Т. II. — С. 31; *Пиріг П. В.* Чернігівщина у Визвольній війні українського народу 1648–1654 рр. — К., 1993; *Пиріг П.* Лівобережний похід Яна Казимира (1663–1664 рр.) // Сіверян. літопис. — 1999. — № 5. — С. 15–24; *Пиріг П.* Чернігівщина у боротьбі з Річчю Посполитою в 1654–1655 рр. // Сіверян. літопис. — 2000. — № 1. — С. 11–15; *Яковлева Т.* Гетьманщина в другій половині 50-х років XVII століття. Причини і початок Руїни. — К.: Основи, 1998. — С. 76, 77.
4. *Пиріг П. В.* Показання населення Чернігівщини під час Визвольної війни українського народу середини XVII століття // Філософські, соціально-психологічні, історичні та моральні проблеми формування українського соборного суспільства: Зб. матеріалів круглого столу (30 березня 2007 р.). — Чернігів, 2007. — С. 81, 82.
5. *Пиріг П. В.* З історії землеволодіння на Чернігівщині в другій половині XVII століття // Укр. селянин: Праці наук.-дослід. ін-ту селянства / Ін-т іст. України НАН України. — Черкаси, 2001. — Вип. 3. — С. 106–110.
6. *Пиріг П. В.* Гетьман Іван Мазепа (на допомогу студентам, викладачам, учителям історії). — Чернігів, 2007. — С. 18.
7. *Слабченко М. Е.* Организация хозяйства Украины от Хмельницыны до мировой войны. — Ч. 1: Хозяйство Гетманщины в XVII–XVIII столетиях. — Т. 4: Состав и управление государственным хозяйством Гетманщины XVII–XVIII вв. — Одесса: Гос. изд-во Украины, 1925. — Приложения. — Док. № 5. — С. 297–299; *Описание* рукописей книги В. Д. Голицына // Тр. Чернигов. предварительного комитета по устройству XIV археологического съезда в г. Чернигове. — Чернигов: Типография Губернского Земства, 1908. — С. 47–49.
8. *Центральний державний історичний архів України* (м. Київ). — Ф. 146. — Оп. 1. — Стр. 36. — Арк. 1.
9. *К истории сословных отношений* // Тр. Чернигов. Архивной Комис-

- сии. — Чернигов: Типография Губернского Земства, 1913. — Вып. X. — С. 180–181; *Рукописи* П. Я. Дорошенко // Тр. Чернигов. предварительного комитета по устройству XIV археологического съезда в г. Чернигове. — Чернигов: Типография Губернского Земства, 1908. — С. 29.
10. *Рукописи* Черниговской Городской Думы // Тр. Чернигов. предварительного комитета по устройству XIV археологического съезда в г. Чернигове. — Чернигов: Типография Губернского Земства, 1908. — С. 66.
 11. *Національна бібліотека України* ім. В. І. Вернадського. Інститут рукописів. — Ф. I. — Стр. 55587 (Лаз 41₅). — Арк. 13.
 12. *Рукописи* Нежинской Городской Думы // Тр. Чернигов. предварительного комитета по устройству XIV археологического съезда в г. Чернигове. — Чернигов: Типография Губернского Земства, 1908. — С. 137–138.
 13. *Акты*, относящиеся к истории Южной и Западной России, собранные и изданные Археографическою Комиссиею. — СПб: В типографии П. А. Кулиша, 1863. — Т. IV. — С. 15–16.
 14. *Національна бібліотека України* ім. В. І. Вернадського. Інститут рукописів. — Ф. XXIX. — Спр. 158. — Арк. 100–100 (зв.).
 15. *Національна бібліотека України* ім. В. І. Вернадського. Інститут рукописів. — Ф. VIII. — Спр. ²⁵⁵/₁₅₄ — Арк. 46 (зв.), 47; *Чтения* в Историческом Обществе Нестора Летописца. — К., 1890. — Кн. IV. — С. 99, 102, 103; К., 1891. — Кн. V. — С. 54–56 та ін.
 16. *Центральний державний історичний архів України* (м. Київ). — Ф. 133. — Оп. 1. — Спр. 128. — Арк. 1.
 17. *Пиріг П. В.* Переселенський рух на Чернігівщині в середині XVII ст. // *Історія народного господарства та економічної думки України: Міжвідом. зб. наук. пр.* — К.: Наук. думка, 1994. — Випуск 26–27. — С. 140–146; *Пиріг П. В.* До історії полку Івана Дзинковського // *Богдан Хмельницький і його доба: Матеріали міжнар. наук. конф., присвяченої 400-річчю з дня народження Великого Гетьмана 24–25 жовтня 1995 р.* — К., 1996. — С. 252–257.